

ԱՄԱՐԱՆՈՅՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆ

Ամառն եկաւ թէ չէ, մեր մեծ քաղաքները հա-
րաւստ ընտանիքները տեղափոխուիւմ են ամառա-
նոցնրէ: Դա մի տեսակ պարտականութիւն է չա-
տերի համար, որոնց կարծիքով ամառը կը նշանա-
կէ ամառանոց գնաց:

Դուրս գալ ամառանակ քաղաքի խոշոր
միջնորդութիւն, հեռանալ թողից, տօթից, արմու-
նիցից, և զնալ մի երկու ամիս դաւաճանալու,
կաղաքիւնու, ֆիզիկական խորանալու: Եւ գե-
ղեցիկ ամառանոցում, ընտելեան գրեւոր, ծառերի
հովանու տակ, սառը ջրերի կողքին,—դա, ի
հարկէ, շատ բանաստեղծական ձգտում է: Եւ որ-
քան բանաստեղծական, նոյնքան և ձեռնառու է
այդ ձգտումը...

Սակայն պտտեցէք մեր ամառանոցները, գնա-
ցէք կովկասեան դրախտը—Բորժոմը, բժշկական
Աքսաթովանը, բուրժուական Կոջորը, նահապե-
տական գիւղ—ամառանոցները և դուք ամեն տեղ
կը տեսնէք և կը համոզուէք, որ մեր ամառանո-
ցային հասարակութիւնը, մեծ մասամբ, չէ կարո-
ղանում այնպէս անցկացնել ամառը, որ համ ու-
րախ լինի, համ առողջարար:

Ամառանոցումն էլ նոյն կենցաղաւարտութիւնը,
ինչ և քաղաքում: Կերկենալ ժամը 10-ին, թէ
խմիկ ժամը 11-ին, կէսօրին սուրճ, սուրճից մի
քանի ժամ յետոյ ճաշ, ճաշից յետոյ քուն, երեկո-
յան թէյ, ապա մի շատ փոքր դրօսանք, այն էլ
միայն ամառանոցի փողոցներում, ապա թէյ, յե-
տոյ ընթրիք՝ հետո էլ մի փոքր ամառանոցային
բամբասանք և կրկին քուն... Իսկ միւս օրը նոյն
կենսակը... Նոյն շքեղ հագուստը, նոյն մօզային
դռնաքանդակը, նոյն քաղաքային լիւղիտները,—մի
հարկով սովորական կենսակը, որ քաղաքի թողոտ
փողոցներից և փակված տներից տեղափոխուում
է ամառանոցի ծառադառը ընկալանքները...

Ամառանոցով մարդիկ ապրում են ամառանոցում,
կարգում են բոմանքներ և գրքեր, այդ գրքերի մէջ
հիմաում են գիւղական կենսակը նկարագրութիւն-
ներով, ոգեբերում են, երբ կարգում են թէ ինչ-
պէս է գիւղացի կինը կրկնում կուր, թէ ինչպէս է
գիւղացին հնձում արաւ, թէ ինչպէս գիւղացին
նստում և վեր են կենում...—բայց այդ գրք-
երից միայն ոգեբերող քաղաքացու մտքով
անգամ չէ անցնում մի քանի քայլ անկ, գնալ
ամառանոցի կողքին գտնվող գիւղերը և տեսնել
թէ ինչ է իսկական գիւղը, իմանալ, թէ ար-
դեօք այդ իսկական գիւղը նոյնքան գեղեցիկ,
նոյնքան դրաւիչ է, որքան գրքերի մէջ է նկարա-
գրված, թէ այդ բոլոր գրածները միայն մտածած
նկարագրութիւններ են...

Խոյս տալ դրօսանքից, խոյս տալ փոքրիկ ճա-
նապարհորդութիւնից, փակել անտառից դէպի
փողոցները, միշտ գերի մնալ մի ահաւոր ու
թեան, խրվել միտադանակ, դատարի, նստակեաց
կենսակի մէջ և յոգնել չարժանի, աշխոյժ նորո-
թիւններով լի կենսակը, ահա մեր ամառանոցա-
յին հասարակութեան յատկութիւնը, ահա նրա
ամառային կենսակը պատկերը:

Եւ զարմանալի չէ, որ քաղաքից յոգնած և

զաղորած ամառանոց գնացող այդ հարկաւոր ըն-
տանիքները, թէ աղամարդիկ և թէ կանայք, քա-
ղաք են վերադառնում նոյնքան յոգնած և թա-
ռամած, որքան յոգնած և թառամած հեռացել
էին քաղաքից...

Մ.

ԳԱՆՈՒՑԻ ԿԱՆՈՑԻ

«Մեր կանայք զբաղված են մի բանով,—այն
է լօտօ խաղալով»,—ասա այն սովորական խօս-
քերը, որով ամեն անգամ մեր գաւառական լիւղ-
թակցիները սկսում են իրանց թղթակցութիւննե-
րը, երբ փորձում են գրել գաւառացի հայ կնոջ
մասին:

Նահապետական դրութիւնից դուրս եկած, փոքր
ի շատէ աչքը բաց արած և արդէն նախաձայնելի
չորերի փոխարէն մօղային չորերի համա ուռած
մեր տիկինները, ուրիշ աւելի խելացի և աւելի
լաւ կերպով ընդունակ չեն իրանց ժամանակին
անցկացնել...—բայց և թէ ամեն օր հաւաքվել մի-
մեանց մօտ և լօտօ խաղալ:

Այնպէս երեկոները անխնամ թողնել երեխա-
ներին, բարձի թողի անկ անտեսութիւնը և
զբաղվել լօտօի խաղով և այդ խաղի ժամանակ
էլ շատ անգամ կուխները, դաւիղ-դարաւա ա-
ռաջ բերել, նպատակ դնելով փող տանելու...—ա-
հա շատ կանայք զբաղված են մտածման ա-
ռաւարկան, որ այնպիսի վրդուեցնում, վշտացնում է
մեր գաւառական երիտասարդութեան, որը ջերմ
փափաղ ունի, որ մեր կանայք աւելի արդիւնա-
ւոր կացուցանեն իրանց ժամանակը:

Այդպէս են անում մեր կանայք ոչ թէ միայն
գաւառներում, որտեղ կենացը անհամեմատ միա-
կողմանի է փակված է, այլ և թիֆլիսում, ուր
ամեն մի թաղում կան յայտնի շրջաններ, կանայք
կազմակերպված կրօնական և ուր, ուր պարբերա-
բար, օրինակելի ճշգրտութեամբ, հաւաքվում են կա-
նայք և խաղում են նախանձելի ոգեբերութեամբ...

Միասնութիւն կը լինէր, ի հարկէ, պահանջէ.
որ որ և է կարգին զբաղմունքի և գործի անըն-
դունակ, կրակելի կանայք սկսեն ուրիշ, աւելի
լաւ բաներով զբաղվել...—բայց կատարելա իրա-
ւունք կայ պահանջի, որ մեր կանայք, լինի դա
գաւառներում թէ թիֆլիսում, լօտօ և առհասա-
րակ փողով մի բան խաղալը իրանց համար
կենսակը նպատակն չը դարձնէին և այդ անխոտ
զուարճութեան համար չը մտահայնին իրանց ըն-
տանական և մարդկան ամենատարական պար-
տաւորութիւնները...

*

ՆԱՄԱԿ ԲՈՐԺՈՒՄՅՑ

Յունիսի 29-ին

Յունիսի 26-ը Բաթումի հայերի համար մի նը-
շանաւոր օր էր: Այդ օրը նրանք ցոյց տուին, որ
ընդունակ են լուրջ կերպով մտածել հասարակա-
կան շահերի վրա: Քոթլիսի գործակալ Կարա-
պետ Կարապետեանը եկել էր ժողով կազմելու երե-
սին ուղարկելու հոգաբարձուները ընտրութեան
համար պատգամաւորները ընտրել տալու: Ժողո-

վականների թիւը այնքան էր, որքան Բաթու-
մում շատ հողի է պատահում: Պատգամաւորներ
ընտրվել են 7 հոգի, որոնց վրա կարելի է յուսալ
թէ արժանաւոր հոգաբարձուներ կընտրեն: Ընտ-
րութիւնն երկու յետոյ երեքօրեան պ. Մխար-
իւնան ժողովականների կողմից յայտնեց գործա-
կալ քահանային, որ ժողովուրդը խնդրում է տեղ-
հօրից, որ նա Բաթումի համար նոր քահանայ
ընտրելու ճանապարհը ցոյց տայ: Թէ գործակալ
հայրը և թէ ինքն տեղ-հոտանալին, գիտնալով
որ չէ կարելի ժողովուրդի բուռն կամքին դիմա-
դրել, ամենայն ուրախութեամբ ընդունեցին այդ
պահանջը և պատրաստակամութիւն յայտնեցին
իրանք ամենից առաջ ստորագրել խնդրելին:

Քահանայական խնդրը պաշտօնական հողի
վրա դնելը մի բարդական միջոցաւորութիւն էր տե-
ղական հայերի համար. մենք էլ իբրեւ հայ, յայտ-
նում ենք մեր ուրախութիւնը: Ժողովուրդը արդէն
պատրաստութիւն է տեսնում խնդրելու գրել և
հասցնել ուր հայրին է: Աւելորդ չենք համարում
չեշտել, որ Բաթումի հայ ժողովուրդը պահանջ-
ները շատ են և զանազան տեսակ. դրա համար
էլ մեծ գլուխթեւանք պէտք է վարվել քահանայ
ընտրելու փափակ խնդրով:

Գեա քահանայական հարցից առաջ, մասնաւոր
խօսակցութիւն կար եկեղեցական փողոցի հաշե-
տութեան մասին:

Վերջացնելով նամակ, ցանկանում եմ բաթում
ցիւններին կատարելա աշխուրթիւն իրանց ձեռ-
նարկութիւններին մէջ:

ՆԱՄԱԿ ԲՈՐԺՈՒՄՅՑ

Յունիսի 27-ին

Այս տարի ամառանոց եկողները թիւը, համե-
մատելով անցեալ տարիների հետ, թէ և աւելի է,
բայց և այնպէս դեռ բոլոր ընտանաւորները վարձ-
ված չեն: Նրանք մի քանի քանի դատարի են և
այժմ արվում են շատ չնչին վարձով: Այսպէս օ-
րինակ 3—5 սենեակներից բաղկացած ամառանոցը
իր բոլոր յարմարութիւններով, պարտէզով և այլն,
կարելի է վարձել 100—150 ռուբլով և այն էլ
պարկից ոչ հեռու: Սեղօնը սկսելից սովորականից
շատ ուշ և դեռ չարժանակում է: Մինչեւ այսօր
ամառանոց եկողների թիւը հասնում է 200 հոգու,
որոնցից մեծ մասը հայեր են: Զը նայելով այդքան
բազմութեան կենացը այստեղ շատ միակերպ և
ստորակալ է անցնում և այդ բացատրութեամ է նը-
րանով որ մեծամասնութիւնը հայեր են, որոնք
մօտենալ իրար, դաւաճանալ ամառանոցում, հասա-
րակական կենացը վարել չեն սիրում: Տղամարդիկ
լուրջաւորց յետոյ նստած են լինում իրանց, կամ
հանքային ջրերի շրջանում պատգամաւոր կա-
նայք սեղանի շուրջը, ամբողջ օրը թուղթ են խա-
ղում, իսկ կանայք կամ հայ օրերիցները մէնակ
չեն դուրս գալու: Այս հրաշալի բնական պար-
կում կարող էք միայն տեսնել դրօսանքի մի քա-
նի ուռած օֆիցիները իրանց ծանօթ ուռած օրերից-
ների կամ տիկինների հետ: Իսկ մօտենալ, բարե-
կամանալ հայ ընտանիքի, հայ օրերիցի հետ ամա-
ռանոցում անկարելի է լինում...

Խօսելով Բորժոմի մասին իբրեւ ամառանոցի,
պէտք է նկատել, որ նա իր առաջնայ փայլը
չըբեղութիւնը չունի և այնպէս խնամքով չէ պա-
վում, որպէս մենք սովոր էինք տեսնել փոխա-
քայի ժամանակ: Թողնենք փողոցները, որոնք
շատ աղտոտ են, ամենին չեն ջրվում և սարսա-
փելի փոշին ձեռք կատարելապէս խեղդում, կու-
րացնում է, բայց նոյն իսկ դրօսանքում վայրկե
մաքուր չեն. քարը և փայտի կտորները ջրալու
են դրօսանքի տաները: Այդ տեղերը շատ ուշ ա-
յն ջրվում: Պարկում ծաղկեցնելը չեն աւելացնել
սակաւացել են և եղածներն էլ անխնամ մնացել:
Ջարմանակի անհոգ մարդիկ ենք. մինչդեռ եւրո-
պացի ահապին արհեստական լեռներ է ստեղ-
ծում, հեռու տեղերից ջուր է բերում, բարձրաց-
նում այդ լեռները, արհեստական ջրվեժներ, լճեր
է դրացնում իր դրօսանքը, դաւաճանալու համար,
մենք մեր բնական, Աստուծուց տուած պարկերը,
դրօսանքի վայրերը, հանքային ջրերը, լճերը՝ իր
բնական գեղեցկութեամբ, մաքրութեամբ մէջ ան-
ընդունակ ենք պահպանելու:

Սարսափելի չոր է անում միւս մօտ. ջերմաշա-
վը արեւում բարձրանում է մինչև 35° և մինչև ա-
րեւի մայր մտնելը սարսափելի խեղդիչ տոթիւ շա-
րունակում է, չը նայելով որ շրջապատված ենք
անտառախիտ լեռներով. գիշերները բաւական
ցուրտ է լինում և առանց տաք վերարկուի դրօ-
սել անկարելի է դառնում: Անձրեւ չը կայ: Պարկում
դրօսանքի համար օրը երկու անգամ նուազում
է հիւսալի դիմադրական երաժշտութիւնը, բացի
շաբաթ երեկոներէից, իսկ կիրակի երեկոները լի-
նում է հանքային ջրերի դահլիճում պարահանդէս
հասարակութեան համար:

Կենսական միջոցները այժմ բաւական է ժան
են և այլ ևս այն առաւելական թանգութիւնը
չէ տիրում Բորժոմում, այնպէս որ կենսակը միջակ
կարողութիւն ունեցող մարդու համար տանելի է:
Առեւտուր անողները բոլորը հայեր են: Բորժոմի
հայերը ունեն մի բաւական մաքուր, կոկ, փոք-
րիկ քարաշէն եկեղեցի, որը կառուցվել է լուսա-
հոգի Գաբրիէլ արքեպիսկոպ. Այվազովսկու ջանքե-
րով և Ստրամի գործակալ ա. ք. սէր-Յովսէփ
Աւրիւմանի վերատեսչութեամբ:

Բորժոմի ձորում Սալմախիսից հեռու, ան-
ցիալ մայիս ամսին, երեսցել է խիստ զինված ա-
ւաղակային մի խումբ, բաղկացած երեք հոգուց,
որոնք սարսափ են ձգել ամբողջ ձորում: Նրանց
աշխուրդ է գիշերով կողոպտել մի քանի հայ չու-
ղարներին և վրացի տոփչիներին, որոնցից տա-
րիկ են 1600 ռուբլի փող: Զը նայելով Գօրու դա-
ւառապետի գործ դրած խիստ միջոցներին, դեռ
սուղակների խումբը բռնված չէ: Ամբողջ ձորը
խիստ հակողութեան տակ է և ճանապարհները
բռնել են զինված օս չափարները: Գիւղացիները
ճանապարհին ինձ հաւատացնում էին, որ առա-
գանները դեռ ապրում են Սալմախիս ձորում և
երեքմնապէս երևում են: Ասում են, որ աւաղակ-
ներից երկուսը թուրք են, որոնք մաքուր խօսում
են հայերէն, իսկ մէկը չէչէն է:

Ու.

մանակ գեղջիկներն կուծին է վերցնում, դնում
աղբիւրից կամ դեղից ջուր բերում, յետոյ տա-
ւալը կիծում, հովելին յանձնում, տունը սարքում,
կարգում, անային բոլոր գործերը վերջացնելուց
յետ դաշտը դնում՝ ամուսնուում, հօրը կամ եղբորն
օգնում: Այդպէս՝ գիւղացիք ամբողջ ամառը դա-
ղաք չունեն:

Աշունն եկաւ թէ չէ, գիւղացին կեռ ու դու-
թանն է վերցնում, լծի դռնէնք կամ եղներն
սուալն անում, դաշտը դնում, վար ու ցան ա-
նում: Այս աշխատանքից յետոյ նա անտառն է
դնում, փայտ ու ցան կտրում, սույլը լցնում,
տուն կրում, բակումը դարձում, ձմեռվայ իր ըն-
տանիքի վառելիքի պարարը պատրաստում:

Այս բոլորն անելուց, վերջացնելուց յետ մեր
գիւղացին իրան աղտոտ է համարում ամեն աշ-
խատանքից: Նա մտաւորում է անդործունեու-
թեան, բաւալ բուն նշանակութեամբ: Նրա միակ
գործն ամբողջ ձմեռվայ ընթացքում—իր լծի
տաւարը տաք գոմում պահել, պաշտպանել է:
Իսկ օրվայ մեծ մասը գիւղացին անց է կացնում
տաք բուխարու, կամ հնոցի մօտ, երգիկի տակ՝
ծաղապտիկ նստած, ծխախողը բռնած, ծանր
ու բարակ ծխելով, կատարելա ներհում է:

Ինչ ասել է տնայնագործ ու թիւն, մեր
գիւղացին բոլորովին չը գիտէ: Մեր խօսքը գեղջի-
կուհու մասին չէ, նրա համար հանգստութիւնն է

բառը դպրութիւն չունի. գեղջիկուհին ամառ թէ
ձմեռ, դարձն թէ աշուն դաղար չունի. նա
միշտ աշխատում է ու աշխատում: Որքան փր-
գործունեայ, աշխատաւոր է գիւղացին տարվայ
միւս եղանակներին, այնքան նա ծայր, գործից,
աշխատանքից խուսափող է ձմեռը: Մեր հարցե-
լին, թէ ինչու անաշխատութեան մի օր և
կից տեսնելով չեն զբաղվում, գիւղացիք մեզ
պատասխանում էին. «Վեր մարդը էդպէս պըն-
րին սովոր չի: Մերն էնա սաղ (ամբողջ) տարին
աշխատեմք, ձմեռը նստեմք, ուտեմք»: Այդպէս
է նախում անաշխատութեան վրա մեր տեսած
գիւղերի բնակիչների մեծամասնութիւնը:

Մի քանի օրից յետոյ վերադարձանք. Գետաշէն
գիւղը: Գետաշէն գիւղը գտնվում է Գիւրաւի-չա-
ղետի վրա, մի նեղ ձորակի մէջ: Գետի ջուրը
համեղ է և առողջարար, իսկ լիւնան վառառողջ:
446 ծով ունի, 2558 բնակիչներով *): Բնակիչ-
ների մեծ մասը գաղթել էր Եդեսիա քաղաքից
գաւառից: Տեղացի ծնունդները պատմելով, երբ
Ջորժինեաց տօնին (1804) ուռններ տիրապետում
են Գանձակին, երկու-երեք ամսից յետոյ մօտ

*) Այս և նախնից երեկոները յիշված
վրձակագրական տեղեկութիւնները մենք քաղել
ենք «Елисаветпольская губернія. Сводъ статис-
тическихъ данныхъ» աշխատութիւնից, Тифлисъ
1888 годъ.

900 տուն Ջարբերդից գաղթում են Գանձակ:
Այս գաղթականները կէսը դնում է Գանձակի
գաւառում գտնվող Ոսկանապատ գիւղը: Այս
գիւղը նրանք չեն հաւանում: Ինչան Յիցիանով
նրանց առաջարկում է այժմեան Նիկենդօրֆ
գերմանական գիւղի տեղը: Բայց նրանք այդ
անդն էլ չեն հաւանում, գալիս են վերջապէս
Գետաշէն գիւղը, ուր 100 տուն բնիկներ են լի-
նում: Հանդուցեալ Բաթիլին իր «Խառնայի Մէլի-
քութիւններ» աշխատութեան մէջ այդ գաղթա-
կան ընտանիքների թիւը 300 է հաշուում: Դրանց
մի մասը Գանձակում մեռնում է, մնացածը
փախչում է Ոսկանապատ Բայց նրանց Գետաշէն
գաղու մասին Բաթիլին ոչինչ չէ ասում: Որ
գետաշէնցոյց մեծ մասը Ջարբերդից գաղթած
ներ են, այդ հաստատում է և նրանով որ պաշ-
տօնական մի քանի թղթերում այդ գիւղը մինչև
օրս էլ անուանվում է նաև Ջարբերդ: Ժողովուրդը
պարսպում է երկրագործութեամբ, մասամբ և
միջաւայրութեամբ: Գետաշէնցիք վարելահողի
պակաւութիւն են գրում: Հողի քաղթիւնն է
պատճառ, որ գետաշէնցիք՝ ընդհանրապէս վերց-
րած, քիչ չքաւոր դրութեան մէջ են գտնվում:

Գիւղում կայ երկու դպրոց՝ մէկը արքունա-
կան, միւսը հայոց եկեղեցական—ծխական: Այդ
դպրոցները յաճախում են և Գետաշէնի շրջակայ-
քում գտնվող Սուրուի, Հաջի-Չէն և Գարաբուլաղ

հայ գիւղերի երկրանները: Արձակուրդների պատ
ճառով դպրոցների մասին մանրամասն տեղեկու-
թիւններ չը կարողացանք ձեռք բերել:

Գիւղն ունի երկու եկեղեցի: Այդ եկեղեցիներ
րից փոքրի մէջն է գտնվում Բաթիլի «Խառ-
նայի Մէլիքութիւններ» մէջ յիշած գրչաղի
գեղեցիկ աւետարանը: Այդ աւետարանը մաղա-
ղաթեալ է, կաղիւր արծաթից և քանդակագործած
գրոյն է մի ոմն Նիկողայոս: Գրված է երկաթա-
գիր տառերով «ի հայրապետութեան հայոց
տեաան Յովսէփայ... Ի թաղաւորութեան Պարլի-
Շահ-մէլիկ և Նախնականայ Խառնի Աղլուի»: Դա-
մէլին Շահ-Արաւ մեծի թիւն էր: Առաջին վա-
ղաւորն է 37 տարի (1629—1666 թականը):
Որեւմն աւետարանը այդ ժամանակվայ ձեռա-
գիրներից է: Այդ աւետարանը մի ժամանակ
գերի է ընկնում: Գերութիւնից նրան թափում է
Ջարբերդի Մէլիք-Խաղաչեան Մէլիք-Հալիմ մեծը
1753 թականին:

Գետաշէն Գանձակի գաւառում յայտնի է լի
«գիւղիկ» ատոմներով: Գիւղիւնն ասում, կամ
աւելի ճիշդն ասած, երգում են Վարդապետի
նախնիկաց գիւղերը:

«Գիւղիկ» ատոմներով (կը շարունակվի)

